Victor Celac

DIN PROBLEMELE LEXICULUI MOŞTENIT ÎN LIMBA ROMÂNĂ (1) *FESTUCĂ*[1]

1. La Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" din Bucureşti este în curs un vast proiect de cercetare, coordonat de acad. Marius Sala, privind fondul românesc de cuvinte moştenite din latină[2]. Obiectivul major este identificarea tuturor cuvintelor din fondul moştenit, precum şi discutarea detaliată a acelora care au fost uneori considerate ca fiind moştenite, dar care ar putea fi de alte origini. În cadrul acestui proiect se are în vedere stabilirea câtorva mari categorii de cuvinte:

1. Lexeme sigur moştenite din latină, cu subcategoriile:

1.1. Lexeme pentru care toţi lingviştii indică acelaşi etimon (precum *piept, apă, minte* etc.)

1.2. Lexeme pentru care unii lingvişti indică un etimon latinesc, iar alţii, un alt etimon, tot latinesc (precum *frământa* < lat. *fermentare* sau *fragmentare*; *căuta* < lat. *cauitare* sau *captare* etc.).

2. Lexeme considerate de unii specialişti ca fiind moştenite din latină, iar de alţii, ca fiind de alte origini (precum *Crăciun* < lat. *creationem* sau din substrat sau din vechea slavă; *cadă* < lat. *cadus* sau din vechea slavă etc.).

3. Lexeme cu aspect de derivat sau, mai rar, compus, în care se recunosc formanţii de origine sigur latină, nefiind însă la fel de sigur dacă derivarea (sau compunerea) a avut loc pe terenul limbii române sau dacă lexemul este moştenit ca atare din latină (de exemplu, *morar* < lat. *molarius* sau *moară* + *-ar*; *călăreţ* < lat. *caballaricius* sau *călare* + *-eţ*)[3].

Categoriile schiţate mai sus vor fi luate în calcul mai ales ca un cadru şi o orientare generală, căci complexitatea şi diversitatea cazurilor particulare este cu adevărat nebănuită. Majoritatea cazurilor în care în lingvistica românească nu există o unanimitate privind etimologia (categoriile 1.2., 2. şi 3.) vor necesita prezentarea exhaustivă a bibliografiei legate de lexemul respectiv, precum şi evaluarea critică şi, în măsura posibilităţilor, identificarea adevăratei etimologii, beneficiind de progresele oferite de lingvistica şi de filologia actuală. Credem că, pe de o parte, acest demers va permite confirmarea caracterului moştenit al unor

[1] Adresăm sincere mulţumiri Anei-Maria Barbu, Iuliei Mărgărit, acad. Marius Sala (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti); Cristinei Florescu, Carmen-Gabriela Pamfil (Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi) pentru observaţiile competente pe marginea unor versiuni în pregătire ale acestui articol.

[2] Cf. Marius Sala, *Lexicul moştenit din latină,* în MSŞFLA, tom VI (1984), p. 137–141; idem, *Din problematica etimologiei elementului latinesc moştenit,* în MSŞFLA, tom VIII (1986), p. 121–125.

[3] Cf. Marius Sala, Jana Balacciu-Matei, *Derivate sau moştenite?*, în SCL, XXXIV (1983), nr. 4, p. 311–313.

LR, LXI, nr. 2, p. 163–174, Bucureşti, 2012

BDD-A483 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:32 UTC)

lexeme care au fost considerate în trecut, de lingvişti importanți, ca fiind de alte origini, iar pe de altă parte, vom fi în măsură să demonstrăm apartenența la alte straturi etimologice, pentru unele lexeme care au fost în trecut atribuite fondului lexical moştenit.

2. Cazul prezentat în continuare face parte din categoria cuvintelor considerate uneori moştenite, dar care pot fi atribuite şi altor straturi etimologice. Deşi este un caz la prima vedere simplu, el a necesitat o cercetare specială. Este vorba despre *festucă* s.f. „tijă; fir" [germ. „Halm"], identificat de noi, mai întâi, în PEW no 600. Aşadar, în acest dicționar, elaborat în tinerețe, Sextil Puşcariu a considerat acest lexem moştenit din lat. *festuca*, citând în sprijinul acestei ipoteze o serie de termeni romanici presupuşi a fi înrudiți genetic cu termenul românesc respectiv. Sarcina care ni s-a conturat a fost de a stabili dacă lexemul românesc care face obiectul articolului nr. 600 din PEW poate fi în continuare considerat moştenit, cu consecința includerii lui în categoria 1.1., sau dacă există argumente pentru o altă analiză şi, implicit, pentru încadrarea lui într-o altă categorie. În acest scop, am încercat mai întâi să stabilim gradul de răspândire în limba română a cuvântului dat şi am constatat că *festucă* figurează într-o serie de dicționare româneşti din secolul al 19-lea şi primii ani ai secolului 20[4]:

1. Gáldi László, *Samuelis Klein Dictionarium Valachico-Latinum*, p. 341 [*festucă* este doar enumerat fără vreun comentariu; această lucrare este consacrată activității lexicografice a lui Samuil Micu (n. 1745 – d. 1806), unul dintre inițiatorii şi redactorii *Lexiconului de la Buda*; sigla DLR: KLEIN, D.].

2. Ioan Bob, *Dicționariu rumânesc, latinesc şi unguresc...* Cluj, vol. 1 (1822), s.v. *festucă* are echivalentele lat. *festuca* şi magh. *szálka* [DLRU].

3. Cunoscutul *Lexicon de la Buda* (1825) s.v. *festucă* indică pl. *festuce*, sensul „țandură, vițichie" şi echivalentele lat. *festuca, assula,* magh. *szálka,* germ. *der Splitter* [LB].

4. Andrei Iser, *Vocabular românesc-nemțesc*. Braşov, 1850, s.v. *festucă* indică pl. *festuce* şi echivalentul germ. *der Splitter* [ISER].

5. G. A. Polizu, *Vocabular româno-german....* Braşov, 1857, s.v. *festucă* indică echivalentul germ. *der Splitter* şi face o trimitere la *țandără* [POLIZU].

6. S. Pop-Barcianu, *Vocabulariu român-nemțesc...* Sibiu, 1868, s.v. *festucă* indică echivalentul germ. *der Splitter* [BARCIANU, V.]; în ediția din 1886 adaugă echivalentul germ. *Span* şi accepțiunea specială, din botanică, *der Taumellolch*; în ediția din 1900 înlocuieşte accepțiunea *der Taumellolch* cu o trimitere la echivalentul rom. *sălbăție.*

7. A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane...* vol. 1 (1870), s.v. *festucă* face o trimitere la *Lexiconul Budan*, menționează echivalentele fr. *éclat, chicot*, etimonul lat. *festuca* şi o serie de termeni romanici presupuşi a fi înrudiți cu lexemul românesc [CIHAC].

8. În primul dicționar academic, al latiniştilor Laurian şi Massim, vol. 1 (1871), s.v. *festuca* figurează sensurile „pai de iarbă; aşchie; (spec.) vergea cu care pretorul atingea pre servul [pe] care-l declara liber" [LM].

[4] În continuare, dăm descrierea bibliografică, de regulă, incompletă, a acestor dicționare, urmată, la sfârşitul alineatului, de sigla DLR; rugăm totodată pe cititori să se raporteze la bibliografia DLR, litera D [*D–deînmulțit*], EAR, București, 2006, pentru detalierea oricăror sigle utilizate în acest articol.

BDD-A483 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:32 UTC)

9. Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*... vol. 2 (1894), s.v. *festuca* indică aria de răspândire [Trans.], echivalentele fr. *éclat (de bois), chicot, écharde,* pl. neart. *festuce*, pl. art. *festucele* [DDRF].

10. Ion Gheție, *Dicționar român-maghiar pentru școală și privați*... Budapesta, 1896, s.v. *festucă* indică echivalentele magh. *szálka, forgács* [GHEȚIE, R. M.].

11. Theochar Alexi, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*... Brașov, 1906, s.v. *festucă* indică echivalentul germ. *Splitter* [ALEXI, W.]; în dicționarul german-român al aceluiași lexicograf (Brașov, 1908), s.v. *Splitter* se indică echivalentele rom. *țandără, sburătură* [sic!], *așchie, ciopârtă*, pentru care se precizează că sunt forme feminine la singular, *festuce* pentru care se precizează că este un feminin plural și *ciocârtău, ațăpoc, fragment* pentru care se precizează că sunt neutre.

În plus, am descoperit că lexemul este citat de o serie de lingviști, care admit caracterul său popular și moștenit:

1. Alexandru Philippide, *Principii de istoria limbii* [1894], în *Opere alese. Teoria limbii.* Ediție de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil. București, Editura Academiei, 1984. La p. 51 se menționează, într-o serie mai largă, „[rom.] dial. *festúcă* – [lat.] *festuca*, [rom.] dial. *lăptúcă* – [lat.] *lactuca*", fără alte detalii sau surse.

2. Hermann Thalmann, *Der heutige Stand der Pluralbildung im Dako-Rumänischen*, în JAHRESBER. vol. 4 (1897), p. 82–135. La p. 112 se citează „*festucă* Splitter", cu forme duble de plural „*festuci, festuce*", împreună cu multe alte exemple de acest tip, precum *doică*, pl. *doici, doice*; *gâscă*, pl. *gâști, gâște.* Printre sursele acestui autor, enumerate la p. 135, figurează POLIZU și DDRF, de unde el ar fi putut prelua cuvântul.

3. Sextil Pușcariu, *Die rumänischen Diminutivsuffixe*, în JAHRESBER. vol. 8 (1901), p. 86–232. La p. 139, împreună cu o serie de cuvinte latinești precum *albucus, sambucus, baltuca* se citează și lat. *festuca,* urmat, în paranteze, de presupusul său corespondent „rum. *festucă*", considerat *ipso facto* ca fiind moștenit, fără alte detalii sau surse.

4. Vasile Țâra, *Termeni regionali de origine latină în Lexiconul de la Buda*, în vol. colectiv *Studii de dialectologie*, ed. Vasile Frățilă, Vasile Țâra, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1984, p. 357–380. La p. 374 se menționează termenul *festucă*, încadrat *ipso facto* în categoria cuvintelor moștenite și se citează în sprijinul acestei ipoteze PEW no 600, fără alte detalii sau surse.

5. Menționăm și observația, într-o notă critică, de data aceasta, a lui I. Șiadbei, din articolul *Lexicografia românească și istoria cuvintelor*, în „Limba Română" VI (1957), nr. 6, p. 14–30, unde lingvistul citat se referă la PEW ca la o „lucrare de tinerețe... azi învechită, totuși singura terminată asupra elementului latin din limba română" (p. 23), apoi observă că „ea înregistrează unele elemente dubioase (de ex. *festucă, leu*), ori pe care lexicograful mărturisește că nu le cunoaște (de ex. *prat, rută*)".

O serie de alte surse verificate de noi cu această ocazie – dicționare sau lucrări de alt gen – nu menționează lexemul *festucă* (lucrările care figurează în bibliografia DLR sunt indicate prin sigla lor; pentru celelalte am dat descrierea bibliografică):

ANON. CAR.; LEX. MARS.; MOLNAR; STAMATI, D.; Stamati, Theodor, *Vocabulariu de limbă germană și română*, Iași, Tipografia Buciumului român, 1852 [s.v. *Splitter* are alți termeni]; BAR. – MUNT. W. [s.v. *Splitter* are *așchie, țandură*]; CANELLA, V.; PROT. – POP., N. D.; PONTBRIANT, D.; COSTINESCU; HODOS, D.; VALIAN, V.; NEGULICI; Șăineanu, L., *Dicționar germano-român*, București, Socec, 1887 [s.v. *Splitter* are alți termeni]; ȘĂINEANU, D. U.; TDRG[1-3]; Schroff, Maximilian W., *Deutsch-rumänisches Wörterbuch,* dritte Aufgabe, Craiova, Scrisul românesc, 1916 [s.v. *Splitter* are alți termeni]; CDDE; RESMERIȚĂ, D.; SCRIBAN, D.; CADE; DA; Colecția revistei „Dacoromania" (1922–1948); URSU, T. Ș.; DEX; DOOM[1-2]; MDA.

BDD-A483 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:32 UTC)

Am apelat şi la un mare corpus de texte în format electronic[5], dar nu am descoperit atestări sau menţiuni care ar putea sprijini ipoteza că ne aflăm în faţa unui termen moştenit[6]. Cercetătoarea Dana-Mihaela Zamfir a verificat pentru noi o serie de atlase româneşti regionale (Crişana, Banat, Transilvania, Moldova şi Bucovina) şi ne-a comunicat că nici aici termenul *festucă* nu figurează.

3. În limba latină, *festuca* s.f. are sensul de bază „fir, pai", sensul special „baghetă cu care lictorul atingea pe sclav, în cursul ceremoniei de eliberare", fiind un termen vechi şi uzual, atestat începând de la Plaut (TLL 6/1, 625–626; Ernout/Meillet s.v. *festūca* [„ancien, usuel"]). Menţionăm, drept dovadă că termenul a fost bine implantat în latina vorbită, înregistrarea şi corectarea simultană a unei forme corupte în *Appendix Probi*: „*festuca non fistuca*" şi la alţi gramaticieni latini, cf. TLL 6/1, 625.

4. REW no 3268 s.v. **festūca* [asteriscul nu se explică decât printr-o scăpare] „Halm" [= „fir; pai"] înregistrează următorii termeni moşteniţi: it. *festuca,* occit. *festuga*, de genul feminin, corespunzător cu genul etimonului, şi v.lomb. *festugo,* vicent. *fastugo,* engad. *fastüi*, fr. *fétu*, occit. *festuc*, sard. *fustigu, fostigu*, sp. *ostugo* „nimic", de genul masculin, aceştia indicând o schimbare de gen deja în latina populară – *festucum* – formă care apărea sporadic în Antichitate, cf. TLL 6/1, 625.

W. von Wartburg în FEW 3, 485a–586a s.v. *festuca* confirmă moştenirea acestui etimon în limbile domeniului galoroman, în unele dialecte italiene de nord şi în engadineză, cu sensuri precum „fir; pai". Spre deosebire de Meyer-Lübke în REW, aici se consideră că it. *festuca* este împrumut cult şi nu se menţionează eventuali continuatori ai acestui etimon în sardă sau în spaniolă.

[5] Este vorba de peste 2000 de surse româneşti, dintre care multe vechi şi regionale, unele provenind din proiectul *Banca de texte vechi româneşti*, coordonator dr. Al. Mareş, în curs la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", altele fiind achiziţionate în ultimii ani în cadrul activităţilor specifice ale Sectorului de lexicologie şi lexicografie al aceluiaşi Institut, iar altele făcând parte dintre achiziţiile realizate în cadrul proiectului eDTLR, *Dicţionarul Tezaur al Limbii Române în format electronic*, program: PNCDI II, contract: 910013/18.09.2007, director de proiect: prof. dr. Dan Cristea.

[6] Singura sursă beletristică în care am reperat forma *festucă* este: Mircea Horia Simionescu, *Dicţionar onomastic*, ediţia a doua, Bucureşti, Editura Allfa, 2000 [ediţia întâi: 1969], p. 223: *Toate femeile pe care le-am iubit s-au numit, măcar pentru o oră,* ***Festuca****. Numele li se citeşte în ochi, într-un moment unic, imposibil de indicat, pentru că n-are nimic analizabil. Cunosc un individ care s-a învârtit, nenorocitul, printre zeci de femei, a iubit şi a fost iubit, dar n-a zărit niciodată albastra fulgerare stelară din ochii* ***Festucăi****.* În acest pasaj avem a face cu un fel de poreclă (printre multe altele) inventată de scriitor, care s-a inspirat, cel mai probabil, din nomenclatura botanică ştiinţifică (cf. *Festuca rubra; Festuca arundinacea; Festuca pratensis).* Pe Internet pot fi reperate utilizări sporadice ale unor forme românizate precum *festucă, festucii* (http://alpinet.org/main/alpinet/forum comentarii_ro_categ_foto_id_91377_print_1.html; http://www.europeea.ro/atelierliterar/index.php?afiseaza_articol_nelogat=27306; http://blog.ropedia.ro/category/flora-si-fauna/), care se explică desigur tot prin „valorificarea" nomenclaturii botanice.

BDD-A483 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:32 UTC)

Lucrările de referinţă pentru dialectele sud-dunărene ale limbii române nu prezintă eventuali continuatori ai etimonului lat. *festuca*[7].

5. Apariţia acestui lexem în dicţionarele menţionate se datorează exclusiv bunelor cunoştinţe de latină ale unor reprezentanţi ai Şcolii Ardelene, unii dintre ei fiind autori ai *Lexiconului budan*: Samuil Micu, Petru Maior, Ioan Bob ş.a. Această constatare ne îndeamnă să-l considerăm drept un latinism, introdus prima dată, poate, de Samuil Micu, fără circulaţie în limba poporului. Alte dicţionare bilingve, din deceniile următoare, preiau în nomenclatura lor acest cuvânt (ISER; POLIZU; BARCIANU, V.; GHEŢIE, R. M.; ALEXI, W.). Această situaţie a creat iluzia că *festucă* ar circula cu adevărat în graiurile din Transilvania, în aşa fel că dicţionarele importante din perioada de început a lexicografiei monolingve ştiinţifice româneşti au căzut pradă acestei iluzii: CIHAC, LM, DDRF, ca şi unii lingvişti, care l-au atribuit adesea fondului de cuvinte moştenite din latină: Alexandru Philippide, Hermann Thalmann, Sextil Puşcariu (în PEW şi în articolul din JAHRESBER. citat mai sus) şi, mai aproape de zilele noastre, Vasile Ţâra. În acest sens, amintim că unii lexicografi precizează formele de plural nearticulat *festuce*, plural articulat *festucele*, în timp ce un lingvist admite forme duble de plural *festuci/festuce.* „Responsabilitatea" pentru această situaţie îi revine mai ales *Lexiconului Budan*, cf. observaţia justă a lui Mircea Seche, care vorbeşte de „prestigiul mare de care s-a bucurat *Lexiconul de la Buda*" (*Schiţă de istorie a lexicografiei româneşti*, vol. 1, p. 30) în secolul al 19-lea, atât printre lexicografii şi lingviştii români, cât şi printre cei din alte ţări europene.

Sensul indicat de dicţionarele citate prezintă o anumită diversitate. Cel mai adesea se indică sinonime precum *aşchie, ţandără* etc. sau echivalente în alte limbi precum germ. *Splitter,* fr. *éclat, chicot,* magh. *szálka* etc. Puşcariu în PEW nr. 600 îl glosează prin „Halm" = „tijă; fir". Dar acest sens poate să fi fost notat de lingvist numai pentru a exista o corespondenţă semantică cu etimonul latinesc. Se distinge Pop-Barcianu, care în *Vocabulariu român-nemţesc…,* ediţia din 1886, indică, pe lângă echivalentele germ. *Splitter, Span,* corespunzătoare sensului principal, şi echivalentul *Taumellolch*, corespunzător unui sens special, din botanică: „sălbăţie, plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina rigidă, cu florile reunite într-un spic şi cu fructe otrăvitoare *(Lolium temulentum)*" (DEX s.v. *sălbăţie*). Acelaşi lexicograf, în ediţia din 1900 a dicţionarului său, înlocuieşte echivalentul germ. *Taumellolch* cu o trimitere la echivalentul românesc al acestuia: „vezi: *sălbăţie*".

[7] Pentru aromână am verificat DDA şi Mariana Bara, *Le lexique latin hérité en aroumain dans une perspective romane*, Munich, Lincom, 2004; pentru meglenoromână: Candrea, *Grai şi Suflet*, vol. 3, *Glosar meglenoromân* şi Th. Capidan, *Dicţionar meglenoromân*; pentru istroromână: S. Puşcariu, *Studii istroromâne*, vol. 1–3; Richard Sârbu, Vasile Frăţilă, *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*, Timişoara, Amarcord, 1998; Vasile Frăţilă, Gabriel Bărdăşan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice. Partea I*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2010.

BDD-A483 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:32 UTC)

Sensul din botanică atribuit *exclusiv* (deşi mărturisim că nu ştim din ce cauză) în această sursă lexemului *festucă* este desigur prea puţin pentru a vedea în el altceva decât un latinism introdus de reprezentaţii Şcolii Ardelene şi preluat apoi de câteva dicţionare din secolul al 19-lea, datorită prestigiului de care s-a bucurat *Lexiconul de la Buda.*

Mai remarcăm că marea majoritate a dicţionarelor menţionate înregistrează *festucă* numai în nomenclatura lor, adică numai în lista de cuvinte dar, şi din acest punct de vedere, există un dicţionar care se distinge: Theochar Alexi, *Dicţionar german-român*, ediţia din 1908, s.v. *Splitter*, menţionează o serie de echivalente româneşti, între care „*festuce* f. pl.”. Totuşi, explicăm această situaţie mai degrabă ca pe o mărturie a atenţiei cu care lexicograful a valorificat lista de cuvinte din versiunea „român-german” a dicţionarului său în versiunea inversă, „german-român”, decât ca pe un indiciu al existenţei reale a lui *festucă* în vreun grai din Transilvania.

Revenind la LB, amintim că s.v. *festucă* figurează două sinonime – *ţandură* şi *viţichie* – şi semnalăm faptul că *festucă* apare exclusiv în lista de cuvinte a LB, lipsind din cadrul definiţiilor acestui dicţionar, deşi el ar fi putut figura, de pildă, s.v. *ţandură*, ca sinonim al acestuia. În privinţa lui *viţichie*, situaţia este diferită, chiar opusă, faţă de cea a lui *festucă,* deoarece *viţichie* figurează doar s.v. *festucă,* în calitate de sinonim – *definiens* – al acestuia, dar autorii au omis să-l includă în lista de cuvinte (pe post de *definiendum*), ceea ce dovedeşte că *viţichie* făcea parte din fondul lexical relativ activ al lexicografilor – el a putut fi actualizat într-o situaţie de comunicare concretă (era nevoie de un echivalent pentru *festucă*). Caracterul popular şi moştenit al lui *viţichie* a fost confirmat recent de Vasile Frăţilă (v. *Etimologii. Istoria unor cuvinte*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2000, p. 93–94).

Faptul că interogările automate ale unei mari cantităţi de texte româneşti în formă electronică nu au avut drept rezultat *nicio atestare primară* ne face să fim destul de siguri că termenul *festucă* nu a avut niciodată o circulaţie mai semnificativă decât cea care rezultă din atestările descoperite de noi şi comentate mai sus, toate acestea fiind *atestări secundare*[8].

Din fericire, corpusurile de texte electronice de mari dimensiuni, disponibile în prezent, ne permit să stabilim, cu rapiditate şi precizie, nu doar informaţii de ordin *pozitiv* (lexemul / forma cutare apare în sursele / autorii cutare), ci şi informaţii

[8] Avem în vedere distincţia, pe care o considerăm fundamentală, dintre *atestările primare* vs. cele *secundare*: *atestările primare* provin din texte de orice natură, caracterizate prin vreun scop comunicativ oarecare, altul decât reflecţia asupra limbii şi a elementelor ei, în timp ce *atestările secundare* provin din surse în care este deja valorificat şi analizat un anumit material lingvistic: dicţionare disponibile, glosare, lucrări dedicate lexicului, formării cuvintelor, terminologiilor etc., pentru detalii suplimentare privind această distincţie v. Victor Celac, *Lexicografia actuală şi corpusurile electronice. Tratarea unor cuvinte învechite sau regionale în DEX*, în revista „Limba Română”, tom LIV, 2/2010, p. 207–208.

BDD-A483 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:32 UTC)

de ordin *negativ* (lexemul / forma cutare *nu* apare în sursele / autorii cutare). Cititorii îşi pot imagina că, în cazul termenului *festucă*, enumerarea surselor în care el *nu apare* s-ar întinde pe câteva zeci de pagini.

O particularitate a fonetismului, semnalată deja de Ovid Densusianu, poate ridica un semn de întrebare privind caracterul moştenit al lexemului discutat: lat. /e/ neaccentuat protonic în silabă iniţială devine de regulă rom. /ă/: („Dacă cuvântul s-ar păstra din latineşte am fi avut *făstucă*", *Un dicţionar pretins etimologic* [recenzie la PEW publicată în 1907], în *Opere*, vol. 1, Bucureşti, EPL, 1968, p. 648), având în vedere seria de exemple ca *bătrân* < *vet(e)ranus, păduche* < *peduc(u)lus, răposa* < *repausare, răspunde* < *respondere, răşină* < *resina, săptămână* < *septimana*; dar există şi numeroase excepţii: *berbec* < *ueruecem, depune* < *deponere, legumă* < *legumen, secară* < *secale, senin* < *serenus, venin* < *venenum*, unele explicabile prin asimilare vocalică.

Mai observăm că Sextil Puşcariu însuşi, după ce, în PEW, atribuise lexemul *festucă* fondului lexical moştenit, în DA şi-a schimbat viziunea, căci DA nu are un articol *festucă* – absenţă care nu poate fi explicată printr-o eventuală scăpare, ci numai prin supoziţia că Sextil Puşcariu şi-a dat seama că este vorba de un element introdus şi vehiculat pe cale cultă de unii reprezentanţi ai Şcolii Ardelene[9]. Cu alte cuvinte, neincluderea lui *festucă* în DA a fost o manieră tacită, implicită, prin care Sextil Puşcariu a corectat eroarea din PEW. Profităm de această ocazie pentru a formula următoarele remarci de ordin lexicologic: DA trebuia să răspundă într-o măsură sensibilă unor necesităţi normative pe care Academia Română şi Sextil Puşcariu însuşi şi le-au asumat. Nu avem decât să amintim afirmaţia lui Puşcariu că se vor „închide uşile" în faţa unor termeni neologici ca *maladie, gambă, busculadă* (DA, litera A [1913], *Raport către comisiunea dicţionarului*, p. XX), precum şi rezervele formulate la adresa dicţionarelor precedente (*ibidem*, subcapitolul *Critica dicţionarelor*, p. XII–XV; cf. şi citatul următor: „Un cuvânt suspect, pe care îl întâlnim în *toate* dicţionarele, tot suspect rămâne, căci el a trecut din cel mai vechi în toate celelalte, până la cel mai nou" p. XII). Ne permitem să apreciem că această constrângere diminuează o altă dimensiune a dicţionarului: aceea de dicţionar-tezaur. Conceptul *cuvânt suspect* cu care a operat Sextil Puşcariu poate fi detaliat în felul următor: „*suspect* în sensul că nu a existat cu adevărat în graiul poporului". Dar altfel, aşa suspect cum este, el îşi poate totuşi găsi locul care i se cuvine într-un dicţionar-tezaur modern. Credem, cu titlu personal, că dicţionarul-tezaur modern al limbii române poate să renunţe complet la latura sa normativă. FEW şi LEI constituie exemple bune din acest punct de vedere. Putem constatata că volumele din DLR, seria nouă, sunt mai „generoase", mai „permisive" din acest punct de

[9] Cel mai probabil, cu ajutorul lui Ovid Densusianu care, în recenzia sa foarte critică la adresa PEW menţionată mai sus, afirmase că *festucă* este „un latinism al autorilor *Lexiconului Budan*" (p. 648).

BDD-A483 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:32 UTC)

vedere, căci aici este prevăzut, pentru lexemele corespunzătoare, calificativul „(în dicționarele din trecut)", v. de ex., DLR s.v. *decaptivá* vb. „a elibera din captivitate". Dacă însă se va dori păstrarea laturii normative, acest lucru ar putea fi realizat prin recurgerea la formule de indicare limitativă a uzului şi a răspândirii, de tipul: „ieşit din uzul actual", „în dicționarele din trecut" etc., în aşa fel ca obiectivul de a realiza dicționarul-tezaur să nu fie afectat.

Credem că, dacă DA ar fi acceptat o asemenea practică şi, în cazul de față, dacă ar fi inclus pe *festucă* în nomenclatura sa, indicându-i sursele în care este atestat, circumscriind locul său real în limba română şi stabilindu-i adevărata etimologie, această corectură explicită l-ar fi oprit pe lingvistul timişorean Vasile Țâra să mai considere, în 1984, cuvântul *festucă* drept un element moştenit.

6. Încheiem prin a reaminti faptul că REW no 3268 s.v. **festūca* nu menționează rom. *festucă*. Ca şi în cazul DA, această absență este o manieră *implicită* de a soluționa lucrurile – e drept, singura acceptabilă, pentru epoca şi împrejurările respective, având în vedere amploarea REW şi faptul că acest dicționar este opera unui singur autor; probabil W. Meyer-Lübke a remarcat absența lui *festucă* din DA, şi acest fapt l-a determinat să nu valorifice în nici un fel informația din PEW no 600; dar am văzut mai sus care sunt dezavantajele unor emendări implicite. În schimb, DÉRom, noul dicționar etimologic romanic, un proiect colectiv european, inițiat în 2008, la care participă peste 50 de lingvişti din diverse țări europene (v. pentru detalii www.atilf.fr/DERom), îşi propune în mod constant să evalueze explicit toate ipotezele etimologice care au fost emise, în fiecare caz în parte, de-a lungul timpului. În cazul etimonului *festuca*, normele redacționale DÉRom impun redactarea unei note de subsol în care analiza lui Sextil Puşcariu din PEW no 600 să fie respinsă explicit, printr-o formulare de genul: *Malgré Sextil Puşcariu in PEW, le dacoroumain n'a pas hérité lat. festuca...* Sperăm că acest articol va servi măcar drept argument pentru o viitoare decizie corespunzătoare în cadrul DÉRom.

LES PROBLÈMES DU LEXIQUE HÉRITÉ DU ROUMAIN (1). *FESTICĂ*

(Résumé)

L'article se préoccupe de l'étymologie du mot roumain *festucă* « nom de plante ». Le lexème a été considéré un élément populaire hérité du latin (à voir : Al. Philippide, Sextil Puşcariu, Vasile Țâra et d'autres). En tenant compte des attestations repérables dans les sources textuelles du roumain, on peut dire que cette hypothèse n'est pas correcte: il s'agit plutôt d'un latinisme introduit dans les dictionnaires par les représentants du courant latiniste au début du 19e siècle.

Cuvinte-cheie: lexicografie, etimologie, corpusuri electronice.
Mots-clés: lexicographie, étymologie, corpus électroniques.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A483 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:32 UTC)